

A Tarkázó legény becsülete

S Z A K Á C S G Á B O R K É K F E S T Ő M E S T E R

Jelenleg Magyarországon alig éri el a kékfestő műhelyek száma a fél tucatot. Napjainkban azonban még Szombathelyen is található egy. A már-már kihalóban lévő hazai kékfestő mesterség hagyományai nemzeti örökségünkhöz tartoznak, így a kékfestés hagyománya a szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékére került. Mintakincse kulturális érték, megőrzése és hagyományozása rendkívül fontos feladat. Szakács Gábor becsületből, a szakma iránti szeretetből vállalta ezt a szerepet. Védi, őrzi akár a pap a fehér textilt az indigókék festék alatt.

ELSŐ GENERÁCIÓS TEXTILFESTŐK SZOMBATHELYEN

Mit érdemes tudni a kékfestés kultúrtörténetéről?

A kékfestés Indiából, viszonylag későn, a XVII. században terjedt el Európában. Ebben az időben Csehországban, Ausztriában és Magyarországon szinte minden városban működött önálló műhely. Hazánkban a XIX. században kezdetét vette a kékfestőipar gépesítése. A mintázás azonban továbbra is kézzel készült. A mesterséget ez a kettősség jellemzi napjainkban is. Az első világháború után a falusi lakosság elszegényedése, ezzel párhuzamosan népviseletük elvárosiasodása figyelhető meg. A műhelyek, hogy fennmaradjanak, kelmefestést és vegytisztítást is vállaltak. Az 1940-es években már csak 30-40 működött belőlük Magyarországon. A nyolcvanas években aztán egy újabb fellángolás volt megfigyelhető, amikor ismét elővették és megjelenítették a különböző textileken, kerámiákon a népi hagyományos stílusjegyeket. Bódy Irén¹ munkássága nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a mesterség újra fellendült. Aztán, ahogy az olcsóbb távol-keleti termékek teret hódítottak, valamint a textilfestést gépek segítségével modernizálták, úgy hagyott alább a kékfestő anyagok iránti kereslet. Emellett a viselet és a gondolkodásmód is változott, és mára már csak négy-öt mester maradt. Az ország legjelentősebb üzeme Tiszakécskén működik, mestere Kovács Miklós, a szakma doyenje, kilencvennégy éves. A kékfestő anyag alapvetően a falusi viselet alapja volt. A parasztasszonyok használták ruhának, köténynek².

Meséljen a szüleiéről. Hogyan lettek kékfestő szakiparossá?

Édesapám Szakács László (szül.: 1923) első generációs kékfestőmester. Vasváron született, ott is járt elemibe, majd a polgári iskola elvégzése után, egy helyi textilkereskedésben eladósegédként dolgozott. Az itt eltöltött öt év alatt megismerte és megszerette a textilkereskedelmet, majd 1955-ben kelmefestőként váltott iparengere-

Másodlat.

Körmen di Járá si

Tanács Végrehajtóbizottsága
mint első fokú iparhatóság

599-110 /195 Szám.

IPARIGAZOLVÁNY

Szakács László egyházashollósi lakos,
magyar állampolgár, született **Vasvár** ¹⁹³⁶_{Középgyén}
1923 évben, **junius** hó 4 napján.

Fentnevezett

a **keletkezett**
ipar gyakorlásának a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1953. évi 14. számú
törvényerejű rendeletében megállapított feltételeit saját személyében kellőképen
igazolta. Ennélfogva fentnevezettet az iparúzők nyilvántartásának **12/1 / 1955**
számú kartonján felveztjük, részére a fenti iparnak
Egyházashollós 12 hsz.

község területén, a kézműipar szokásos keretein belül való gyakorlására az
iparigazolványt kiadjuk.

Kelt **Körmen d** 1955 év **december** hó **30** nap.

A Végrehajtóbizottság meg b:

P.H.

Vass Ferenc s.k.

vb. elnök **h.**

illeték

A másodlat hitelűl:

Körmen d, 1956 augusztus 17

Vas megyei Nyomdaipari V. Szombathelyi 1082. b

Szalóki Józsefné /
ipari előadó.

Szakács László iparendélye. 1955

délyt. Kezdetektől fogva támogató társra lelt édesanyámban, Joó Mártában (szül.: 1933), és a mesterség közös érdeklődéssé vált. Eleinte csak egyszínű kék anyagot festettek. Egyre több régi, megszűnt műhely gépeit, berendezéseit tudták felvásárolni.

A minták nagy részét 1957-ben Csobot Sándortól, a gépet pedig az akkor még Veszprémben működő Húsvét Lajostól vásárolták meg. A kalender masinát 1985-ben Kiskunfélegyházán, egy megszűnt műhelyből szereztek be. Az újabb és bonyolultabb eljárásoknak köszönhetően alakult ki a kék alapon fehér mintás anyagok előállítás.

A berendezések beszerzése után, immáron dolgoztak hagyományos módon kézzel és mechanikusan is. Hogyan osztották meg a munkát? Mi volt az édesanyja feladata?

Édesapám festette, tarkázta a kelméket, édesanyám jórészt a textil keményítésénél segített be, de fő tevékenysége a kész termékek árusítása volt. Később azután, amikor már négytagúvá bővült a család³, mi gyerekek is beletanultunk a mesterségbe. Édesapám halála után én készítettem a kelméket, édesanyám pedig intézte az eladást és az egyéb feladatokat, ami az üzlethez kapcsolódott.

Szombathelyen, a Vörösmarty u. 40. szám alatti magánházuk épületrendszere, udvara egyaránt a kékfestő ipar tevékenységét szolgálja. Milyen funkciókkal rendelkezik az épület?

Ha jól tudom, 1950-ben vásárolták meg ezt az ingatlant. Akkor az épület még bérház jelleggel működött, de az ingatlanok megvásárlásával az egész épületrendszer és az udvar is használhatóvá vált ipari tevékenység folytatására. A kapualj úgy került ki-

alakításra, hogy amikor vásárra vitték a termékeiket, könnyedén be tudtak parkolni és meg lehetett pakolni az autó raktereit. A lakás egyik helyiségében üzletet nyitottak. Aki kékfestő anyagot szeretett volna, becsengetett, édesanyám beengedte és kiszolgálta. Hátul két műhely, valamint szárogató lugasok épültek.

Sem ön, sem testvére Szakács László nem tervezte, hogy tovább viszi apja mesteriségét. Mi az eredeti szakmájuk?

Mindketten a műszaki egyetemen végeztünk, én közlekedés-, bátyám pedig villamosmérnökként.

Ha jól tudom, megadatotott, hogy együtt dolgozhatott édesapjával. Mi jellemezte a közös családi munkát? Mikortól vette át a családi vállalkozást?

Bátyámmal ebben nőttünk fel. Az indatrénes festéshez öten-hatan kellettünk. A család egyik fele festett, a másik folyamatosan mosta ki az anyagokat. Nekünk, gyerekeknek is be kellett segítenünk. Amíg a szüleim keményítették az anyagot, addig mi a bátyámmal a szárogató lécekre húztuk ki a textileket. Figyelni kellett az időjárásra, mert ha jött az eső, akkor mindenki kapkodta össze a kertben lévő több száz méter anyagot, hogy ne ázzon meg. Minden munkafolyamatban részt vettünk, belenőttünk. Mikor egyetemre jártam, a vizsgaidőszak végére időzítettük a festést. Az ötvenes években maszекnak lenni nagyon nehéz volt. Kezdetben termékeink döntő többségét vásárokon értékesítettük. Apámmal egy héten kétszer jártunk többek között Győrbe, Veszprémbe, Nagykanizsára. Hajnali kettőkor keltünk, mint a macskák úgy jártunk, csendben, ne zavarjunk senkit. Volt, amikor „kedves” ismerősöktől meghallottuk, hogy „ti éjjel jártok, biztos feketéztek”. Isgulni kellett, hogy a vásárokon legyen helyünk, az megfelelő legyen, jöjjenek a vásárlók és bevételt is termeljünk. Szóval nem volt egy könnyű pénzkereseti lehetőség. De ez a mesteriség ezt az életformát kívánta meg tőlünk.

Szakács Gábor és felesége

Édesapám halála után (1989) én vettem át az egész vállalkozást. Gyerekeim, ha olyan munkafázis volt, jöttek és segítettek. Édesanyám pedig itt lakott (Vörösmarty u. 40.) a házban, ő végezte az árusítást. Egy időben már egyedül járt vásárolni, de

most már csak itt a háznál értékesítjük a termékeinket. Akinek kékfestő portékára van szüksége, megtalál bennünket.

Nem csak idehaza, de külföldön is megfordultak termékeikkel.

Ausztriában voltunk néhány alkalommal. Nagyon kellemes élmény volt. Erősebben ápolják a hagyományokat. Graz melletti kis faluban szüreti napokkal egybekötött vásárra voltak hivatalosak. Az utóbbi időben is hívtak, de nem mentünk. Azt hiszem, öregsünk. Nem hiányzik az éjjeli kelés, hogy időben érkezzünk. Nagyon jól éreztük magunkat, nagyon kellemes volt, de valahogy most már inkább szép emlék, mint elérendő cél.

Mikor alakították ki a ház jelenlegi állapotát?

Körülbelül húsz évvel ezelőtt döntöttünk úgy, hogy kicsit felújítjuk a házat. Akkor történt meg az utcai homlokzat átalakítása. A Zsolnay Porcelánmanufaktúrától rendeltük meg a feliratos és kékfestőmintás díszítő elemeket, melyek az utca felől látszanak. Új üzlethelyiséget alakítottunk ki. Csoportos műhelylátogatásokra nem volt kimondottan nagy igény, de akik jöttek, azokat szívesen láttuk.

*Az egyedi megrendelésre készített
Zsolnay porcelánlap*

FEKETE KÉZZEL, FEHÉR PÉNZZEL

Kék és kék között is van különbség. Édesapja nyomdokain haladva még ma is alkalmazzák a hagyományos indigófestést? Hogyan zajlik ez?

Édesapám hidegfestési eljárással, indigó festékkel színezte az anyagokat. A műhelyben található beton kutakban (küpa), különféle vegyi anyagokkal keverve került feloldásra a festék. A mintás festés technikája a pirostojás festéshez hasonlít. Viaszos védőréteget (pap) nyomtunk az anyagra a mintázódúcok segítségével, utána a ráfokra fel feszített textilt az indigós kutakba tizenötször, hússzor bele kellett mártani. Egy fél órát a festékben volt, egy negyed órát száradt, ez alatt az idő alatt oxidációs folyama-

tok zajlottak le. A végén a viaszos pépet enyhe kénsavas vízben kellett lemosni, lemaratni, majd tiszta vízzel még egyszer átmosni, mert, ha az anyag savas maradt, szétmálolt. Nem volt egy egészséges dolog fél napokat a savas vízben mosással tölteni. Olyanok voltunk az indigótól, mint a kéményseprők. A hideg indigós festéssel készült anyag a viselet során megszínezte a viselője bőrét, fogott, ezért jött az igény egy színtartó eljárásra. Az 1970-es években tértünk át az indatrén festésre. Ez egy szintetikus anyag, melynek köszönhetően tartós színt tudtunk előállítani, ami a napot is nagyon jól bírja. Ezt a festési eljárást édesapám a tiszakécskei kékfestőnél tanulta meg. Itt szeretném megemlíteni Pék József, a szombathelyi pamutipar festőmesterének nevét, aki- nek tudása, szakértelme nagy segítség volt nekünk a későbbi festési folyamatoknál.

Ez egy meleg eljárás, mely során kilencven fokos fürdőkbe kellett beleengedni az anyagot hengerosorokon keresztül és viszonylag gyorsan megfestődött az anyag. A végén ugyanúgy savas vízben kellett lemosni a mintát, mely egy ideig hordókban, betonkádakban történt. A tiszta vizes öblítés után szárítottuk, simítottuk, mángoroltuk, vasaltuk és keményítettük, hogy ez által selymes fényt kapjon a kékfestő váz- szon felülete.

Ezeket a munkafolyamatokat nyári időszakokra időzítettük. A hideg víz miatt sok kékfestő különféle ízületi betegségekkel küzd. Mi általában meg szoktuk várni a húsz fokos meleg időt. Amikor a kilencvenes években megszűnt a szombathelyi pa- mutipar, megvásároltam egy mosógépsort. Tulajdonképpen modernizáltam a mosási folyamatot. A komoly berendezésnek adódtak ugyan műszaki problémái, de lényeg- gesen könnyítette a munkánkat.

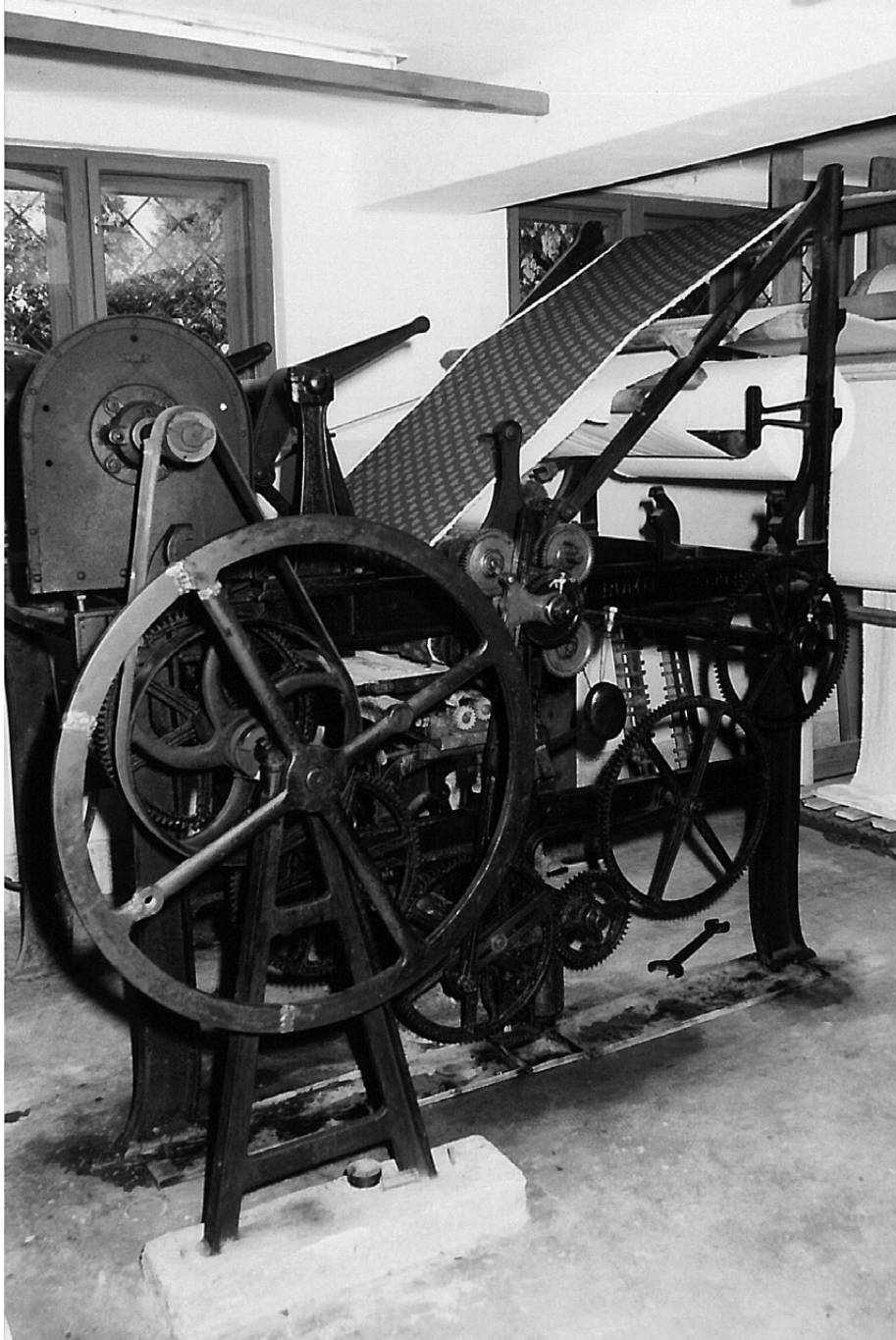
Milyen műhelyi háttér, felszereltség szükséges a kékfestő munkához?

A műhely berendezései, a használt eszközök, minták az 1900-as évekből származnak, melyek a folyamatos karbantartás mellett ma is jól használhatóak. Perrotin mintázó gépünk 1880-ban Berlinben készült, amelyhez kb. 400 db nyomódúc tartozik. Számos nyomódúcot magunk készítettünk hagyományos motívumokkal. A műhely felszere- lése és a mintakincs évről évre bővült, alkalmazkodott az igényekhez, kereslethez.

A KERESKEDŐI OLDAL

A kékfestő termékek köre rendkívül változatos és sokrétű. Milyen termékek készülnek önöknél?

A nyolcvanas években újra fellendült a kékfestő üzlet, mivel divatba jöttek az úgy- nevezett népi jellegű konyhák. Ezek felszereléséhez asztalterítőket, kötényeket, füg- gönyöket varrtak a kék alapon fehér mintás textilből. Ebben az időben egy hónapban kétszer is festettünk. Szinte a kerti szárogató lécről vitték el a vevők a kelmét. Vala- mikor nagyon elterjedt volt az ajtóruha használata is. A függöny szerepét töltötte be, a nyitott ajtóra erősítették, ezzel biztosítva a szellőzését a lakásnak, nyaralónak. Asz-

Kalendergép

talkendők nagy választékban vannak most is üzletünkben. Legelterjedtebb nálunk a nyolcvanszor nyolcvan centiméter nagyságú, körbe futó mintás. A gazdag mintakészletnek köszönhetően található nálunk széleken körülfutó vastagabb, vagy vékonyabb szegélymintával, virágfüzérrel, figurális ábrázolással kialakított asztalterítő, melynek közepét esetenként csipkeutánzat díszítés ékesíti.

A XVIII–XIX. században milyen felhasználási formái léteztek a kékfestőnek?

A XVIII. században városi igényeket elégített ki, aztán később a falusi paraszt emberek körében is egyre inkább elterjedt. Ágynemű, kötény, szoknya, alsóruhaféleségek voltak a leggyakoribb felhasználási módjai. A XIX. század kezdetétől pedig már mind a hétköznapi, mind az ünnepi viseletben megjelent. Ünnepi alkalmakkor a kötény és a fejkendő is népszerű volt. Manapság már teljesen eltűnt a hagyományos eljárással festett kelméből készült ágynemű-féleség, ágytakaró.

A városnak egy nagyon jó helyén található az üzletük. Kezdetben kik voltak a vásárlóik, megrendelőik? Milyen igényeknek kellett eleget tenni?

Kezdetben kilencven százalékban falusi parasztasszonyok vásárolták ezeket az anyagokat. Vásárokon szinte csak asszonyokkal üzleteltünk. A hetvenes és nyolcvanas években Nagykanizsára jártunk vásárra, ez egy régiós központnak számított. Akkoriban három kékfestő sátor állt egymás mellett, de mindenki elégedetten mehetett haza. Mindhárom kékfestő nagyon jól járt, mert vitték az anyagokat. Döntően ekkor még méteranyagokat árultunk. Terítőket, szalvétákat, edényfogókat már csak a városi használat elterjedésekor kezdtünk el készíteni. Most már inkább ezek a keresettebbek.

Kik vásárolják manapság termékeiket?

Az utóbbi időben falusi, hagyományörző néptáncsoportok vásároltak tőlünk ruházatuk elkészítéséhez. Óvodába szoktak szintén ruhaanyagot venni, mert nagyon mutatós kis szoknyákat lehet belőle varrni. Régebben az Ungaresca Néptáncgyűttes és a csepregi hagyományörző társaság is vásárolt tőlünk kelméket. Gyakran visznek ajándékba egy-egy terítőt, edényfogó kesztyűt, konyharuhát is.

Kovácsok, mozdonyvezetők, fűtők, iparosok – színik a kék.

Férfiak nemigen vették, ők használták. Manapság már egyre ritkábban, de régen nagyon keresett volt az iparos munkát végzők körében a mellekötények (iparosok) és a félkötények (földművelők). Ezeket aztán konyhakötényként is viseltek. A félkötényhez nyolcvan centiméteres, a mellekhez egy méteres anyagot használunk fel. Úgyis szintén az alsóruhaféleségek hosszú sora készült kékfestőből.

KIÁLLÍTÁSOK, ELISMERÉSEK

1982-ben elnyerte a Népművészet Ifjú Mestere címet. Termékeik ekkor már ismertek, elismertek voltak országszerte és még azon is túl. Mi motiválta a cím megszerzésében?

Istenigazából nem vágytam erre a címre. A Művészeti Tanács zsűrizte a népművészeti termékeket és egyfajta szakmai presztízsnak számított. Ezért elküldtünk a termékeinkből tíz-húsz darabot. Volt, amibe belekötöttek, hogy nem hagyományos motívum szerepel rajta. Nagyon komolyan nem vettük, de azért minősítettünk néhány terméket.

Számos kiállításon szerepeltek áruikkal. Mit tart ilyenkor a legfontosabbnak, a szakma szeretetének átadását, vagy a termékek bemutatását, népszerűsítését?

Nekünk nagyon kevés kézi mintánk volt. A megszűnő műhelyeknél nem értékelték ezeket a mintákat és faanyagként tartották, eltüzeltek. Édesanyám nagyon jó kapcsolatteremtő képességgel rendelkezett és különféle múzeumokból kért kölcsön mintákat, amikkel különleges szép termékeket készítettünk. Ezeket szívesen mutatuk be kiállításon. Én magam is számos kézi nyomódúcot készítettem, a legszebb motívumokat, kölcsönkapott mintákat lemásoltam, ezzel jelentősen bővült a mintakincsünk.

A képfestés hagyománya felkerült Az emberiség szellemi kulturális örökségének reprezentatív listájára. Az erről szóló UNESCO dokumentum ünnepélyes átadására 2019-ben a pápai Képfestő Múzeumban került sor. Az oklevelet az akkori polgármester hozta el önnek.

Ez egy nemzetközi elismerés. Magyarország, Csehország és Németország közös összefogásának eredményeként vette védelme alá ezt a szakmát az UNESCO, szellemi kulturális örökségnek ismerték el a képfestő mesterséget. Erkölcsi és szakmai elismerés, de lényeges változást nem hozott. Sajnos a meglévő mesterek kiöregedőben vannak és kérdéses a mesterség későbbi sorsa.

Pápán a Képfestő Múzeumban is volt tárlatuk. Milyen termékek kerültek kiállításra? Mit szeretett volna megmutatni?

Méteranyagaink és terítőink is bemutatásra kerültek. Régen Pápán árulták a termékeinket is az oda betérőknek, de már egy ideje nem kéri.

KI VISZI TOVÁBB A MESTERSÉGET?

Esetenként tart csoportoknak vezetést, bemutatót. Mi motiválja ezeket az alkalmakat?

Mintázódúcok

Régen jól működő szakma volt, egy család tisztességesen meg tudott belőle élni. Ez az idő már nem fog visszajönni, hisz a modern textilipar hasonlóan szép kelméket képes előállítani jóval olcsóbban. Azt azonban fontosnak tartom, hogy az emberek megismerjék, régen hogy is működött a textilnyomás. Egy időben (2011) felmerült annak ötlete, hogy az üzemünk egyfajta gyakorlati helyszíneként szolgálhatna az egyetemi oktatáshoz. Sajnos az illető, akivel erről tárgyaltunk meghalt. Jó ötletnek találtam, bár én annyira nem lelkesedtem a dologért. Az évtizedek alatt összegyűjtögetett mintakészletemnek minden darabja értékes számomra. A rajtuk látható minta réztűkből került kialakításra, óvatosan kell velük bánni. Nem megfelelő használat mellett könnyen deformálódnak, sérülnek.

Nagyrészt pamut alapanyagokkal dolgoznak. Miként befolyásolja a környezettudatos gondolkodás, az újrahasznosított anyagok elterjedése alapanyag ellátottságukat? Hol tudták beszerezni az alapanyagot?

Amikor még komolyabban működtem, egy-egy nagyobb mennyiséget szereztem be, ami öt-tíz évig kitartott. Évekkel ezelőtt a Sopronkőhidai börtön szövődéjéből vásároltunk anyagokat nagy mennyiségben, ebből még van annyi tartalékom, ami kiszolgálja a vásárlóinkat. A gépi mintázósor nyolcvan centiméter széles, ezért régen a kékfestő anyagnak is ez volt a szabványmérete. Ez ma már nem is kapható. Gazdaságos gépekkel három méter széles anyagokat gyártanak, amiket nekünk szabványméretűvé kell alakítani, mert a gépi mintákat nem tudjuk megnyújtani.

Egyedül van Vas megyében kékfestő. Országos szinten is kevés szakmabeli van. Tartják a kapcsolatot?

Ritkán, ha valami nagyobb esemény van. Nemrég kerestek például a Pápai Kékfestő Múzeumból. A többi kékfestő mindig aktívabban dolgozott, a régebbi időkben is. Én mérnökként dolgoztam a Magyar Közút Zrt. berkein belül, ott éltem az életemet. Ez egy családi hagyomány, melyet édesapám halála után megörököltem és édesanyám segítségével vihettem tovább. Nekem nagyon szép és értékes dolgok vannak itt, de nem tudom, hogy mi lesz a jövő. Most már csak szakma iránti tiszteletből csinálom, anyagi haszna szinte nincs.

Mi jellemezi manapság a kékfestőmester életét? Hogy érzik magukat?

Egy időben azt mondtam, de jó lesz, ha nyugdíjas leszek, majd többet tudok a festéssel foglalkozni. Két éve nyugdíjas vagyok. Szeretem ezt a szakmát, de mire a kékfestő anyag elkészül, az rengeteg fizikai munkát igényel, amire most már nem nagyon vágyom. Kopik az ember. Ha valaki érdeklődik, akkor szívesen körbevezetem, lássák, hogy ment egykor, de olyan nagyüzemi tevékenységet, mint például a nyolcvanas és kilencvenes években, már nem tudnék fenntartani.

Mi lesz az üzem sorsa?

Ez az egész úgy lett megálmodva és megalkotva, hogy egyszerre kétezer méter anyagot lehessen előállítani. Három évvel ezelőtt festettünk utoljára, aminek az eredménye még öt évig kitart. Én akkor már hetven felett leszek jóval, nagy valószínűséggel nem fogok újabbnak nekiállni. A gyerekeim mindketten mérnökként dolgoznak, és bár tudják, hogy kell kéket festeni, valószínűleg nem fognak nekiállni. Mivel a hagyományos mesterség, a mintakincs, a berendezések megőrzését az utókor számára rendkívül fontosnak tartom, feleséggel gondoltunk rá, hogy esetleg egy múzeummal lehetne alakítani, de ez még a jövő zenéje.

(Spiegler-Kutasi Nikoletta)

JEGYZETEK

- 1 Lásd még: Bódy Irén: A kékfestés művészete. Bp., 2020. 78 o.
- 2 A téma részletes kidolgozását lásd még: Domonkos Ottó: A magyarországi kékfestés. Bp., 1981. 112 o.
- 3 Szakács László és Joó Márta házasságából két fiú született: László (1953) és Gábor (1955)